

Üstün Yetenekliler

Füsun AKARSU*

Dabrowski'nin Aşırı Duyarlılık Alanları

Polonyalı bilim adamı Dabrowski bireylerin gelişim potansiyellerine bağlı olarak bazı alanlarda içerden ya da dışarıdan gelebilecek uyarıcılara verdikleri tepkilerin yoğunluğunda farklılıklar olduğunu söylemektedir. Beş tür aşırı duyarlılık (overexcitability) alanı şöyle özetlenebilir:

- Psikomotor aşırı duyarlılık yoğun ve hızlı hareket ihtiyacı, uzun süre aktif kalabilme, ani tepki verme, eylemde bulunmak için zorlama ve yerinde duramama gibi özelliklerde ifadesini bulur.
- Duyularla ilgili aşırı duyarlılık duylardan haz alma, konfora ve lükse eğilim; dikkat çekme, güzel nesnelere karşı ilgi, güzel yazı yazma gibi özellikleri ve dokunma, tatma, koklama ve koklama duyularından hoşlanmayı içerir.
- İmgeleme (imaginational) gücüne yönelik aşırı duyarlılık zengin ve renkli bir hayal gücü, çağrışım ve bağlantı kurmada çeşitlilik, güçlü bir biçimde görselleştirme ve icat etme, yaratma becerisini beraberinde getirir. Canlı ve ayrıntılı rüyalar ve bilinmeyene duyulan korku, şiir yazma, öyküler uydurma, fanteziler kurma da bu gruba girer.
- Zihinsel (intellectual) aşırı duyarlılık soru sorma, bilgiye açlık, keşfetme merakı, kuramsal analiz ve sentez yapabilme, güçlü gözlem, bağımsız düşünme, sembolik düşünme ve bilginin ve gerçeğin peşinde koşma özelliklerini kapsar.
- Duyuşsal aşırı duyarlılık ilişkilerin yaşanma biçimi, insanlara, nesnelere, yerlere bağlanma; bireyin kendisi ile ilişkisi; güçlü duyuşsal bellek, ölüm kaygısı, şefkat ve sorumluluk duygusunu öne çıkarma; depresyon, güvenlik ihtiyacı, özeleştirme, utangaçlık ve başkalarının dertleri ile ilgilenme gibi özelliklerde ifadesini bulur.

ABD'de federal hükümetin üstün yeteneklilerle ilgili politikasını belirlemek amacıyla hazırlanan ve 1972'den bu yana pek çok eyalette uygulamanın asgari standartları olarak kabul edilen bir rapor (Marland, 1972) üstün yeteneklileri aşağıdaki alanlardan birinde ya da bir kaçında üstün performans gösteren çocuklar olarak tanımlamaktadır. Bu çocuklar kendilerine ve çevrelerine katkıda bulunabilmek için normal sınıflarda uygulanan programların ötesinde farklılaştırılmış öğrenme yaşantıları gerektiren çocuklardır:

1. Genel zihinsel yetenek
2. Belli bir akademik alanda kabiliyet
3. Yaratıcı ya da üretici düşünme

4. Liderlik yeteneđi
5. Görsel ve performans sanatlarında yetenek
6. Psikomotor yetenek

Gene ABD'de Federal Hükümet tarafından hazırlatılarak 1993'deyayımlanan National Excellence (Ulusal Mükemmellik) (Ross, 1993) raporunda ülkenin üstün yeteneğe verdiği öncelikli yer tartışılmaktadır. Okulların çocukları farklı yetenek alanlarına göre tanılması, okuldaki başarı değerlendirilirken birden çok başarı ölçütünün kullanılması, geldikleri ortam ne olursa olsun çocuklara önyargısız bir tavırla yaklaşıması, programın zaman ve uygulama boyutunda esneklik gösterilmesi, potansiyel yeteneğin de yakalanması ve motivasyonun sürekli ölçülmesi ve geliştirilmesi gibi öneriler raporda yer almaktadır.

ÜSTÜN YETENEKLİ ÇOCUKLARIN ÖZELLİKLERİ

Üstün yetenekliler eğitiminin genel eğitim içinde farklı model ve yaklaşımlarla uygulanmakta olduğu Bazı Batılı ülkelerde bu tür çocukların tanılması, üstün ya da özel yetenek alanlarının belirlenmesi amacıyla bu tür çocukların sıkça gözlenen özelliklerini içeren çok sayıda liste üretilmiştir. Yeteneğin tanımının ve ortaya çıkış biçiminin kültürlere göre farklılık gösterdiği de göz önüne alındığında değişik yaş grupları, cinsiyet, ailenin içinde bulunduğu coğrafî ve sosyoekonomik koşullar gibi pek çok faktör listelerin neden bu kadar çok ve çeşitli olduğunu açıklayabilir. Bu çalışmada Türkiye'de en yaygın biçimde gözlenen özelliklerden oluşan bir örnek liste sunulmaktadır. Bu listenin tanılama için kullanılabilir bir araç gibi görülmemesi, ailelere potansiyel üstün yeteneklilerin muhtemel özelliklerine dair fikir veren bir liste olarak düşünülmesi gerekir . Tanılama için bu özelliklerin bir kısmı kullanılıyor olsa da tanılama aracının geçerlik ve güvenilirliği sağlanmış kıyaslama araçları haline getirilmiş olması zorunluluğu unutulmamalıdır. Ayrıca bu özelliklerin bir kısmı normal yetenekli çocuklarda da sıkça gözlenmektedir. Söz konusu niteliklerin çocuklarda gözlenebildiği farklı zaman dilimleri de olabilir. Üstün yetenekli çocuklar bu listedeki özelliklerin yalnızca bir kısmına, büyük bir kısmına ya da tümüne sahip olabilir. Bu listenin amacı yalnızca konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Listenin hazırlanmasında Türkiye bağlamında yazarın gözlemlerinin yanı sıra, ilgili çalışmaların derlendiği kaynaklardan da yararlanılmıştır (Hany, 1995; Jackson & Klein, 1997; George, 1995; Davis & Rimm, 1998).

Erken Gelişim Özellikleri

erken yürüme

erken konuşma gelişmiş dil

yüksek enerji ve hareket düzeyi

okuma ve bilgiye ilgi

gelişmiş bellek

özerklik

duyarlılık

Genel Özellikler

merak

soru sorma

geniş ilgi alanı

yoğunlaşabilme

yüksek enerji düzeyi

güçlü bellek

hızlı öğrenebilme

gelişmiş dil becerisi

geniş bilgi tabanı

gözlem gücü

analiz gücü

akıl yürütebilme

problem çözebilme

düşünme becerilerini kullanabilme

soyut düşünebilme

akademik başarı

kitap okumaya düşkünlük

yoğun etkinlik

geniş hayal ve imgelem gücü

yaratıcılık

bağımsız çalışabilme

gelişmiş mizah duygusu

bir yetenek alanında üstün performans

ilgisiz gibi görünen şeyler arasında ilişki kurabilme

kendini ifade edebilme

Duyuşsal Özellikler

öğrenmekten zevk alma

kendine güven

yüksek motivasyon

yenilikten hoşlanma

kendisiyle ilgili farkındalık

sebat

kendini kontrol edebilme

empati/ kendini başkasının yerine koyabilme

risk alabilme

maceraya atılabılme

keşfetmekten hoşlanma

yalnız kalmaktan hoşlanma

estetik duyarlılık

belirginsizliğe açıklık

güçlü sezgi

tekdüzelikten sıkılma

özgünlüğe yönelme

liderlik

dünya sorunlarına ilgi

duygusal tepkilerinde aşırıya kaçma

yoğun ilişkiler kurabilme

sürekli gelişme arzusu

gelişmiş ahlaki değerler

haksızlığa katlanamama

doğaya ilgi

Daha önce de belirtildiği gibi, bu özellikler tüm çocuklarda belli bir ölçüde gözlenebilen özelliklerdir. Üstün yeteneğin bir göstergesi olabilmesi için bu özelliklerden birçoğunun çocukta ilgili yaş grubunun doğal olarak gösterdiği ölçülerin üstünde ölçülerde gözleniyor olmasıdır. Yıllardır üstün yeteneklilerle çalışmanın sonucu yazarın, en yalın tanı ölçütü olarak dikkate aldığı özellikler şunlardır:

En az bir yetenek alanında yaşlılarının üstünde performans

Dile hakimiyet

Merak ve bazı konulara yoğun ilgi

Çabuk öğrenme

Güçlü bellek

Yüksek düzeyde duyarlılık

Özgün ifade biçimleri

Yeni ve zor deneyimleri tercih

Kendisinden büyüklerle arkadaşlık

Yeni durumlara uyum sağlama

Okumaya düşkünlük

Çocuğun üstün yetenekli olarak tanılanması, dolayısıyla bir üstünlük sıfatı ile "damgalanması" hem çocuk hem de ailesi için sorunlar yaratmaktadır. Bu kitabın başından beri verilmeye çalışılan mesaj, üstün yeteneğin çeşitli alanlarda, farklı boyutlarda ve farklı derecelerde ortaya çıkabileceği yönündedir. Dahı ya istisnai düzeyde üstün yetenekli az sayıda çocuğun dışındakilerin bu alanlardan birinde ya da bir kaçında üstünlük göstermesi beklenir. Dolayısıyla bazı çocuklar üstün yeteneklidir. Ancak, yeterli koşullar sağlanmadan ve yeterli nitelikte çok yönlü ölçmeye dayandırılmadan çocuğa "üstün yetenekli" etiketini yapıştırmak ek sorunlar çıkartır. Çünkü bu etiket çocuğun üstün olmadığı alanlardaki performansına ilişkin yanlış ve haksız beklentilerin doğmasına yol açabilir. Bu da çocuğun kendine güvenini yitirmesine, kendini ortaya koymaktan kaçınmasına, saldırgan ya da içe dönük tavırlar geliştirmesine neden olabilir.

Benzer bir biçimde ailedeki diğer çocuklar, sınıftaki "üstün" olmayan öğrenciler ve oyun arkadaşları içinde bu etiket taşınması güç beklenti çarpıklıkları yaratır. Bu tür çocuklarla nasıl başa çıkılacağını bilemeyen anne baba, öğretmen ve okul yöneticilerinin durumu da zordur. Özellikle, anne ya da babanın çocuğun üstün özelliğini kendi olağan dışılıklarının bir tezahürü imiş gibi algıladığı ya da bu özelliği bir çıkara dönüştürme çabasına giriştikleri durumlarda, üstün yeteneğin varlığı daha geniş bir grubun tepkisi ile karşılaşılır. Üstelik, ülkemizde üstün yeteneklilere yönelik örgün ya da yaygın öğrenim kapsamında hiç bir uygulama bulunmadığı için bu üstünlük etiketinin altı doldurulamamakta; zaten farklı fırsatlar yaratılmadığı için kendini gerçekleştirme olanağı bulamayan üstün yetenekli çocuk, bu etiket yüzünden daha da büyük bir var olma, "kendi olma" mücadelesi vermek zorunda kalmaktadır.

Üstün yetenekliler konusunun ülkemizde bu denli göz ardı edilmesinin arkasında bu alandaki bilgisizliğimizin ve sorunlarla yüzleşme yerine onları yok sayma eğilimimizin yattığı düşünülebilir. Oysa doğal ve kaçınılmaz olarak bizim ülkemizde de artık görmezlikten gelinemeyecek kadar çok sayıda üstün yeteneklerle donanmış çocuğumuz var. Onlara yardım etmediğimiz, destek sağlayamadığımız zaman kaçınılmaz olarak zarar veriyoruz demektir. Onlarla birlikte daha güzel yaşamayı öğrenmek zorundayız.

Kaynakça

I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Yayın Dizisi : 1
(Seçilmiş Makaleler Kitabı – Prof. Dr. Adnan Kulaksızoğlu, Doç. Dr. Ahmet Emre Bilgili, Mustafa Ruhi Şirin)

* Prof. Dr. Füsün Akarsu Boğaziçi Üniversitesi
(Yetiştirmediğimiz Çocuklar: Üstün Yetenekli Çocuklar ve Sorunları, Ankara, Eduser Yayınları, 2001)

Hany, E. (1995). Teachers cognitive process of identifying gifted students. Bulunduğu eser: M. Katzko & F. Mönks (Eds.). Nurturing talent: Individual needs and social ability. Netherlands: Van Gorcum.

Marland, S. (1972). The education of the gifted and talented. Vol. 1 Report to the U.S. Congress by the U.S. Commissioner of education. Washington D.C.: Government Printing Office. Davis, G. & Rimm, S. (1998).

Ross, P. (1993). National excellence. Washington D.C.: U.S. Government Printing Office.

Jackson, N. & Klei. (1997). E. Gifted performance on young children. Bulunduğu eser: N. Colangelo & G. Davis (Eds.). MA: Allyn and Bacon.

George, D. (1995). Gifted education: Identification and provision. Great Britain: David Falcon Publishers.

Davis, G. & Rimm, S. (1998). Education of the gifted and talented. USA, MA: Allyn and Bacon.